

NDỊ ICHE DỊ N'ETITI OLU NDỊ MBAISE NA NANKA IGBO

Si N'Aka

Sopuruchi Christian Aboh

Ngalaba Lingwistiks, Igbo na Asụsụ Najjiria ndi ọzọ, Mahadum Najjiria, Nsuka
sopuruchi.aboh@unn.edu.ng

Vivian Nkechinyere Onuoha

Ngalaba Lingwistiks, Igbo na Asụsụ Najjiria ndi ọzọ, Mahadum Najjiria, Nsuka
vivian.onuoha@unn.edu.ng

Chinwe Udechukwu

Ngalaba Omumụ Izugbe, Mahadum Najjiria, Alaka Dị n'Enugwu
chinwe.udechukwu@unn.edu.ng

Umị edemede

Nchọcha a na-eleba anya na ndiche di n'etiti olu ndi Mbaise na Nanka Igbo. Ebumnuche nchọcha a kpomkwem bu ichoputa ndi iche di n'etiti olu ndi Mbaise na Nanka Igbo n'ogo mkpuru uda asusu ya na imata ndi iche na-aputa ihe n'olu ndi abuo ndi a n'ogo mkpuru okwu. Njiatule sitere n'aka ndi nchọcha. Onye Mbaise na onye Nanka nyere aka kwado njatule ndi nchọcha weputara. A gbasoro usoro nkowa wee tapia njatule. A gbadoro ukwu n'atutu njirimara nke LePage na Tabouret-Keller nakwa echiche ndi okaa olu ndi gbasara ndi iche n'asusu were tuchaa njiatule. A choputara na ebe Mbaise na-ewebata /h/ maobu /f/, Nanka na-ewebata /phi/. N'aka nke ọzọ, ebe Mbaise na-eji /t/ aru ọru, Nanka na-eji /s/. Nchọcha gosikwara na o buru na Mbaise nwee mkpuru uda asusu /x/, /z/ na /r/ na mkpuru okwu, ihe na-aputakarị ihe n'olu ndi Nanka n'otu mkpuru okwu ahụ bu /h/, /z/ na /l/ n'otu n'otu. A choputakwara na o bughị mkpuru okwu Mbaise ji egosiputa nghota ka Nanka jikwa eziputakwa otu nghota ahụ. Site n'etu mmadu si asu asusu, a na-eji ya amata ebe onye ahụ si. Nchọcha kwadoro echiche ndi oka olu ndi na obodo notere ibe ha aka na-enwe ndi iche na mkpuru uda asusu na mkpuru okwu. A tunyere aro ka nchọcha a ga-eme n'odinijihu leba anya na myiri di n'etiti olu ndi Mbaise na Nanka Igbo.

1.0 Okwu mmalite

Obodo o bu la nwere asusu ha na-asu. A bia n'asusu, a na-enwe ndi iche n'etu ndi si asu asusu ahụ. Nke a ka a na-akpo olu ndi. Ndi iche a na-adi n'otu asusu nwere ike iputa ihe n'ogo mkpuru uda asusu, mmebe okwu, usoro okwu, na echiche. A na-enwekarị ndi iche n'asusu n'ihi na obodo noкетere onwe ha nso na-emetuta etu ha si asu. Ya bu na ndi Igbo noкетere Akwa Ibom nso di ka Ohafia agaghị na-asu kpom kwem etu obodo noкетere Benue nso dika Obolo Afọ. Otutu asusu mba uwa nwere olu ndi. Etu o di, a ga-agbakwasa ukwu n'asusu Igbo na olu ndi Mbaise na Nanka nke a na-asu na steeti Anambra.

Asusu Igbo nwere olu ndi di iche iche. O bu ya mere e ji asi na Igbo na-asu n'olu n'olu mana ha kwaa ukwara, ha aburu otu. Nwaozuzu (2017) kowara na asusu obula nwere udi abuo: asusu Izugbe na olu ndi. Asusu Izugbe, di ka o si kowaa, bu nke a nabatara

kpom kwem iji kuziere umu akwukwo ihe, were ya di ka keudi, jiri ya zirita ozi, nakwa jiri ya mee ihe ndi ozo di iche iche e ji asusu eme. Ihe nke a putara bu na asusu Izugbe bu nke a nabatara kariya ibe ya maka iji mee ihe ndi e ji asusu eme o kachasi keudi. N'aka nke ya, Umeodinka, Ugochukwu, Ogwudile, na Ilechukwu (2019) kowara Igbo Izugbe di ka asusu a nabatara kariya ndi ozo nke e ji mara otutu agburu di n'ala Naijiria a kporo ndi Igbo. Ha gara n'ihu ikowaputa na o bu Igbo Izugbe ka ndi Igbo na ndi mba ozo na-amu asusu Igbo na-eji enwe mkparita uka nakwa nke ha ji akuziri umu akwukwo na-eme ihe omumu n'asusu Igbo ihe. Ya bu na e wepu Igbo Izugbe, asusu Igbo agaghi eto eto n'ihu na o ga-ahia ndi na-amu Igbo ahụ imuta Igbo ga-eme ka ha ndi ozo jiri Igbo kwukorita okwu.

O di mkpa ikwu n'ebe a na o bu n'olu ndi digasi n'asusu Igbo ka e si nweta Igbo Izugbe, bu nke a na-amu n'ulo akwukwo niile taa. E nwegasiri olu ndi di ka nke Mbaano, Abiriba, Ohafia, Awgu, Onicha, Nsuka, Udi, Nnewi, Owere, Mbaise, Nkanu, Abakaliki na Ngwa. O bu n'ihu obodo di iche iche di n'ala Igbo mere e jiri nwee olu ndi di iche iche n'asusu Igbo, maka na olu ndi ndi a bu otu obodo ndi a digasi n'ala Igbo si asuputa asusu Igbo nke ha. Igbo Izugbe bara nnukwu uru ma dikwa mkpa n'ihu na o bu ya bu asusu jikoro Igbo niile onu, ya ka e ji agbasa ozi metutara Igbo niile, jirikwa ya na-eme nkuzi n'ulo akwukwo, jiri ya na-eme nchocha na ederede n'asusu Igbo. O bu n'olundi Igbo digasi iche iche nke olundi Mbaise na Nanka ka a na-agbado ukwu na ha na nchocha a.

Ndi nchocha ufodu atulekoritala asusu Igbo na asusu ndi ozo (Ukaegbu, Aboh na Mbah, 2017) mana oghere di na nchocha bu na a tulekotabeghi olu ndi Mbaise na Nanka, di ka ndi nchocha si madebe. O bu nke a kpatara ndi nchocha ji eme nchocha a. Mbunuche nchocha a bu ichoputa ndi iche di n'etiti olu ndi Mbaise na Nanka Igbo n'ogo mkpuru uda asusu nakwa imata ndi iche di n'olu ndi abuo ndi a n'ogo mkpuru okwu. Nchocha a ga-enye aka n'ikowa ndi iche di n'olu ndi abuo ndi a nke ga-ewulite nchocha n'omumu olu ndi Igbo.

Njiatule e ji mee nchocha sitere n'aka ndi nchocha. Onye Mbaise na onye Nanka nyere aka kwado njatule e ji mee nchocha. O bu usoro nkowa ka e ji tapia njiatule.

2.0 Ntuleghari Agumagu

N'ebe a ka anyi ga-eleba anya n'ihe ndi odee di iche iche derela banyere isiokwu nchocha a.

2.1 Nkowa Asusu na Asusu Igbo

Asusu bidoro mgbe mmadu bidoro ndu n'uwa. Asusu bu uyoko uda nwere nghota nke a na-akpopta mgbe ogan okwu di iche iche meghariri ahụ n'uzo di iche iche dika asusu obula siri nabata ha. Asusu bu ihe mmadu ji eziputa echiche maobu nsirihuwa ha. Asusu nwere ike idi n'udi okwu onu, mmeghari ahụ, eserese ma o bu uzo di iche iche mmadu ji agwa ibe ya okwu. Otutu ndi okaa akowaala asusu n'uzo di iche iche. Obuasi na Chukwu (2010) kowara asusu dika ewumewu nke akara na-enwe nghota ma o bu echiche. Ha gara n'ihu ikowa na akara ndi a ka a na-eji akowa ndi iche di n'ihu ma jirikwa ha na-akowa echiche na mbunuche. Site n'ileba anya na nkowa a di n'elu, a ga-ahuta na asusu bu njirimara nke a gaghi ekewapunu ya na mmadu maka iji ya na-agbanwerita echiche na mbunuche. Nke a bu maka na ihe niile gbasara mmadu

gbara asụsụ gburugburu. Ọzọ kwa, asụsụ na-arụ ọrụ pụrụ iche na mbilite na ọdịda nke mba ọbụla.

N'aka nke ọzọ, Agbedo (2015) kọwara asụsụ dika ụzọ e si ezirita ozi site n'iji ụda maọbụ akara nwere nghọta nke mmadụ nwere ike iji kowaputa mmetụta obi ya, echiche obi ya na ihe o bu n'uche nakwa ihe merela eme. Nkọwa Agbedo a na-egosikwa na asụsụ bụ ma nke e kwuru n'ọnyị ma nke e ji akara edemede gosiputa. Eze, Aboh na Aruah (2017) kọwara na e wepụ asụsụ, ndị mmadụ ga-enwe ihe nhiaahụ n'ikọwa ihe ha hụrụ n'ụdị okwu. Ha agaghị enwe ike ikọwa etu obi di ha ma o bu kpuo ma tugharia echiche ha n'ụdị mkparịtaụka. Iji chikọta nkọwa ihe asụsụ bu, Mbah, Mbah, Ikeokwu, Okeke, Nweze, Ugwuona, Akaeze, Onu, Eze, Prezi, na Odii (2013) kọwara asụsụ dika ụzọ ndị mmadụ ji ezirita onwe ha ozi, n'ụdị okwu e kwuru ekwu maọbụ e dere ede.

N'aka nke ha, Umeodjinka, Ugochukwu, Ogwudile na Ilechukwu (2019) kọwara na nchọpụta di iche iche e mere banyere asụsụ gosiri na o bu naani mmadụ nwere akọ na uche na-eji asụsụ eme ka mmadụ ibe ya mata ka ihe si aga kwa ụbọchi, ihe egwu o zuterela, agamnihu ya na ndu, atumatu ya maka oge di n'ihu, ma o bukwanu maka ụjọ na iru uju. Ihe nke a putara bu na o bu mkpa mmekorita di n'etiti mmadụ na ibe ya mere asụsụ jiri malite. Ya bu na o buru na e wepụ asụsụ na ndu mmadụ, o ga-ahia ahu mmadụ na ibe ya, obodo na obodo inwe mmekorita.

E nwere otutu asụsụ n'elu ụwa nke asụsụ Igbo so n'otu n'ime ha. Asụsụ Igbo bu asụsụ ndi Igbo na-asu. A na-asu asụsụ Igbo kpom kwem na steeti ise di na Najiria ndi gunyere: Abia, Anambara, Ebonyi, Enugwu na Imo. A na-ahutakwa ndi na-asu Igbo n'ebe o di ukwu na steeti Delta na Rivas. Site na nkewasi e kewara asụsụ n'ezinaulo asụsụ, asụsụ Igbo dabara n'ezinaulo asụsụ Niger-Congo (Williamson nd Blench, 2000). O bu n'ezinaulo asụsụ a ka otutu asụsụ di na Najiria dabanyere na ya.

A bia n'asụsụ Igbo, udi asụsụ a nabatara kariya udi asụsụ ndi ọzọ nke e ji mara ndi Igbo ka a na-akpo Igbo Izugbe. O bu Igbo Izugbe ka a na-akuziri ndi mba ọzọ na-amu asụsụ Igbo. O bukwu ya ka a na-akuziri umu akwukwo na-eme ihe omumu n'asụsụ Igbo. Igbo Izugbe bu asụsụ Igbo e ji ebiputa akwukwo ogugu Igbo. Ofomata (2004) kowara Igbo Izugbe dika asụsụ Igbo zuru Igbo ma o bu obodo niile na-asu Igbo onu. Igbo Izugbe bu asụsụ Igbo nke onye o bu na-anu ma na-aghatakwa. Asụsụ Igbo Izugbe enweghi olu ndi ma o bu mpaghara Igbo nwe ya. Ya ka Ofomata (2004) ji mee ka a mata na Igbo Izugbe bu asụsụ zuru Igbo onu nke a na-enweghi onye, ndi, obodo, maobu mba nwe ya, naani onye, ndi, obodo ma o bu mba nwe ya bu ndi mutara ka e si asu ya.

2.2 Igbo Izugbe na Olu ndi Ya

Ka ndu ndi Igbo malitere ka asụsụ Igbo malitekwara. Nsogbu asụsụ Igbo nwere abughi nosusu kama o bu n'odide. Etu a ga-esi ede asụsụ Igbo nyere nsogbu malite mgbe omumu asụsụ Igbo bido n'oge Old Indies. Mana na mbu, Nwadike (2002), kowaputara na tupu ndi ocha abata ala Igbo na ufodu ndi Igbo ji Nsibidi egosiputa nghota di iche iche. N'oge Nsibidi ka di, o bu ndi no n'otu MmonwuOkonko na Ekpe na-eji ya aru oru. Onye obula choro ibata n'otu ndi a, di ka Nwadike (2002) si kowaa, ga-adi njikere imu Nsibidi n'ihu na o bu site na ya ka e si agbasa ihe nzuzo di n'otu ndi a. E wepu iji Nsibidi di ka ihe e ji edeputa ihe nzuzo, Nwadike (2002) gara n'ihu ikowa na e ji Nsibidi edeko ihe mere n'oge gara aga site n'ide ya n'ahu aja ma o bu n'ala ulu.

N’ihe gbasara ọtografi Igbo, Agugu (2006) korọ na mgbe Rev. Fr. Schonn bu ozi oma n’ugbo okpete ebe ụfọdụ ndị isi ojii e rere n’ohu na-arụ ọrụ n’Old Indies, ọ hụrụ Olaudah Eouiano, onye kuziiri ya ọtụtụ asụsụ Igbo n’olu ndị Isuama. Igbo Olaudah Eouiano kuziiri Fr. Schonn bụ Igbo a gwara ogwa a kporo “Isoma Igbo” (Igbo Isuama). Nwadike (2008) kọwaputara na ọ bụ n’ihi ọtụtụ olu ndị e nwere n’asụsụ Igbo butere ndoro ndoro ọtografi Igbo. Ọ gara n’ihu ikwu na ndoro ndoro ọtografi bụ nnukwu nsogbu e nwere n’omumụ asụsụ Igbo. Nsogbu a dị maka na ndị Igbo anabataghị ka e were otu olu ndị dị ka Igbo Izugbe. Nwadike (2002) kọwaputara na nke a putara ihe nke oma n’aka ndị ụka bụ ndị bidoro omumụ asụsụ Igbo jiri nwee ike detuo ya were gbasaa ozi oma Kraịst. Nwadike (2002) kọwara na ndị ụka Katolik ekweghị eji ọtografi ndị Central Missionary Society (C.M.S) weputara ede ihe, ma ọ bụ eme nkuzi. Nke a bụ maka na “Igbo Union” bụ nke ndị C.M.S. weputara agbadoghị ụkwụ n’olu ndị Onicha, mana ọtụtụ ndị Katolik kwenyere na ọ bụ olu ndị Onicha bụ Igbo a kacha aghota. Nke a mere ndị ụka Katolik jiri weputa ọtografi ha kporo Roman Katolik Ọtografi n’afọ 1929. Ụfọdụ akwukwo ha jiri ọtografi a were dee bụ *Akwukwo Katikizim Igbo* na ozo a kporo *Ndu Dinwenụ Anyị Jesu Kristi* na *Mary Nne Jesu* (hụ Nwadike, 2002:9 maka nkowami).

Ndoro ndoro a dị n’etiti ndị C.M.S na ụka Katolik gbasara ọtografi a ga-eji dee asụsụ Igbo bidoro n’afọ 1929 ruo na 1961. N’oge a, omumụ asụsụ Igbo nyere ezigbo nsogbu. Ka ndoro ndoro a na-aga n’ihu, Dkt. Ida Ward weputara ọtografi ọ kporo “Central Igbo” n’afọ 1936. Ọtografi ya, dị ka Nwadike (2002) siri kọwaputa, gbadoro ụkwụ n’olu ndị Umuahia na Owere n’ihi na o chere na ọ bụ ya ka a na-aghota karị n’ala Igbo. Mana a nabataghị ọtografi a jiri ya ede ma na-akuzi ihe n’ala Igbo. Ka e mechara, a katoro ọtografi Ward. E mechara nwee ogbakọ n’Umuahia (13 Juun 1944), Onicha (26-27 Juun 1944), Enugwu (6 Septemba 1944), Aba (23 Ogoostu 1952), Owere (25 Ogoostu 1953; 28 Novemba 1953). Ọ bụ ogbakọ ndị a muputara ọtografi Onwu (Nwadike, 2002).

Nwadike (2002) kọwaputara na n’afọ 1962, goomentị n’akwukwo ozi ha zigaara ndị isi n’ulo akwukwo gbakwunyere akwukwo ebe e deputara ọtografi a na-anabatara a ga-eji na-edede asụsụ Igbo dị ka Otu Onwu na 1961 siri weputa ya. Ndị otu na-ahụ maka ikwalite asụsụ Igbo na omenaala nke a na-akpo *Society for Promoting Igbo Language and Culture* na bekee kwadoro ọtografi a ma mee ya ka ọ buru kpokopị n’ederede Igbo. Nke a mere ka asụsụ Igbo na-aga n’ihu. Nwadike (2002) ruturu aka na nganjihi e nwere n’asụsụ Igbo mere ka ọ buru asụsụ e ji akuziri umu akwukwo ihe n’ulo akwukwo. E mechara tinye ọtografi Onwu a n’usoro omumụ WAEC na NECO ma burukwa iwu nye umu akwukwo Igbo niile.

Ka ndoro ndoro ọtografi bjara n’isi njedebe, e bidoro mewa nchocha na grama Igbo. N’omumụ grama Igbo, a ga-eweliri Green na Igwe (1963), na Emenanjo (1978) aka. Ndị mmuta ozo nyere aka n’ime grama Igbo ihe ọ bụ taa gunyere: Lord, Kay Williamson, Uwalaka, Ogwueleka, P. A. Nwachukwu, Nwaozuzu, Ikekeonwu, na Uba-Mgbemena. Ndị nchocha na grama Igbo n’oge ugbo a gunyere: B. M. Mbah, Chinedu Uchekwu, Cecilia Eme, Anyanwu, Ogbonna, Agbo, Obiamalu, na Ndimele. N’oge mbu, ihe a na-emebu bụ igbaso usoro nkowa were tucha grama Igbo. Mana ka Chomsky tuputachara atutu ya, ndị mmuta Igbo n’oge ugbo a na-agba mbo

ihụ ma a ga-ejinwu atụtụ Chomsky wee tucha asụsụ Igbo. Dị ka o si dị ugbo a, asụsụ Igbo Izugbe na-apụtazi ihe n'ekwentị, intanet na ngwa nkanuzụ ndị ọzọ.

Asụsụ Igbo nwere olu ndị dị iche iche. Obodo ọ bụla mejupụtara ala Igbo nwere etu ha si asụ Igbo nke mere ka ha dị iche n'etu ndị ọzọ si asụ. Ya bụ, e nwere olu ndị Igberere, Ngwa, Ọhafia, Owere, Mbanọ, Ezza, Izii, Nnewi, Onicha, Awgu, Nsuka na ndị ọzọ. Olu ndị bụ etu obodo si asụ otu asụsụ. A bịa n'asụsụ a na-enwe ụdị dị iche iche obodo si asụ asụsụ ahụ. Ụdị dị iche iche a ka a na-akpọ olu ndị. Bernard (2006) kọwara olu ndị dị ka etu dị iche iche ndị bi n'otụtụ mpaghara obodo na-asụ otu asụsụ. N'agbanyeghị ihe e ji olu ndị eme, ọ bughị asụsụ Igbo a nabatara kpom kwem maka iji ede agumagu Igbo nakwa iji kuziere umụ aka ihe n'ụlọ akwukwọ dị iche iche. E nwekwara ikowa olu ndị dị ka ụzọ obodo dị iche iche si asuputa otu asụsụ. Ndị iche dị n'olu ndị nwere ike isite n'obodo ndị ha bidebere ma ọ bụ ihe ndị ọzọ na-agbanwe olu asụsụ mmadụ dị ka mmekorita na-adị n'etiti mmadụ na ndị obodo ma ọ bụ mba ọzọ. Nwaozuzu (2017) mere ka a mata na ọ bụ n'ihu obodo dị iche iche dị n'ala Igbo mere ka asụsụ Igbo nwee otụtụ olu ndị. Nke a putara na dị ka e nwere otụtụ obodo na-asụ asụsụ Igbo, Igbo obodo ndị na-asụ abughị otu ihe ma ha nwere myiri dij ukwu. Ndị iche a na-ahụta n'etiti olu ndị na-aputa ihe n'ogo fonoloji, morfoloji, usoro okwu na nghota (Campbell, 1998; Chambers na Trudgill, 2004). N'iga n'ihu, ọ dị mkpa irutụ aka na obodo nọ n'otu steeti nwere ike inwe ihe dij iche iche ha na-akpọ otu ihe. A bịa na steeti Abia, ndị Ọhafia na-akpọ ngazi 'nkom' ebe ndị Ngwa na-akpọ ya 'ngaji'.

2.3 Echiche Ndị Ọkaa Gbasara Ndiche n'Asụsụ

Otu n'ime njirimara asụsụ bụ na ọ na-agbanwe agbanwe. Otụtụ ndị ọkaa asụsụ kwenyere na e nweghị asụsụ bụ otu. A na-enwe ndị iche na-aputa ihe n'ime asụsụ ọbụla. Ufodu mgbe, ndị iche ndị a na-ebute mgbanwe nke na-eme ka otu asụsụ mụta asụsụ ọzọ. Na ngalaba sayensị asụsụ, ndị ọkaa asụsụ na obodo na ndị ọkaa olu ndị bụ ndị na-enyocha ndị iche na mgbanwe a na-ahụta n'asụsụ.

Labov (1966) kọwara na ọ bughị otu ụzọ ka e si asụ asụsụ. Ya bụ, ụzọ dij iche iche e si asuputa asụsụ mere e ji nwee olu ndị n'asụsụ ọ bụla. N'aka nke ọzọ, Labov, Cohen, Robins na Lewis (2001) ndị iche dij n'asụsụ nwere ike iputa ihe n'ogo akpomakpo, mkpuru okwu, ahiri okwu nakwa nghota. N'ikwado echiche a, Enete (2008) kọwaputara na ọ bughị naanị n'ogo mkpuru ụda ka e nwere ike ihuta ndị iche n'asụsụ kama na ndị iche na-aputa ihe n'ogo niile n'asụsụ. Ọ bụ ndị iche ndị a ka ngalaba omumụ olu ndị na-amụ maka ha. Ndị ọkaa olu ndị kwenyere na ihe abuo nwere ike ibute ndị iche n'asụsụ bụ oke ala na ogo mmadụ nọ na ya n'obodo (Chambers na Trudgill, 2004). Ọ dij mkpa irutụ aka n'ebe a na ihe na-ebutekari ndị iche n'asụsụ bụ mmekorita na-adị n'etiti ndị na-asụ otu asụsụ na ndị na-asụ asụsụ ọzọ. Ima atụ, ọ buru na ndị Igbo na-asụ asụsụ na ndị na-asụ Awusa mekorita, asụsụ abuo ndị a na-emetuta onwe ha. Ọ bụ nke a kpatara na etu ndị Igbo biketere ndị Akwa Ibom (dị ka ndị Ọhafia) si asụ asụsụ diwagara ihe n'etu ndị Igbo biketere ndị Kogi (dị ka ndị Nsuka) si asụ Igbo.

E wezuga oke ala na ogo mmadụ nọ n'obodo, ndị ọkaa amumamụ olu ndị achoputala na afọ ole mmadụ dij na seks (oke ma ọ bụ nne) na-ebute ndị iche n'asụsụ. Dị ka o si metuta afọ mmadụ dij na asụsụ, Wolfram na Fasold (1974) kọwara etu ndị okenye si

asụ asụsụ dịwagara iche n'etu ndị ntorobịa si asụ asụsụ. Enete (2008) kọwakwara na a bịa n'Edem, etu ndị okenye na ndị ntorobịa si asụ asụsụ dị iche.

Na nchikota, a ga-achoputa na asụsụ ọ bụla nwere ụzọ dị iche iche e si asụ ya nke oke ala, afọ ole mmadu dị, abụmoke ma ọ bụ abụmne na-ebute. Ọ bụ ndị iche a dị n'asụsụ ka ndị ọkaa olu ndị na-amụ maka ha. Mana dika Shareah, Mudhsh, Al-Takhayinh (2015) si kọwaputa, ọ bughị naanị n'ogo asụsụ ka a na-enwe ndị iche kama, ndị iche na-aputakwa ihe n'ogo olu ndị. Ihe nke a putara bụ na ọ bughị otu ụzọ ka a na-esi asụ otu olu ndị. A bịa n'olu ndị Ngwa iji maa atụ, e nwere ndị iche n'etu ndị Ngwa niile si asụ Ngwa. E nwere ike, ọ bughị etu ndị Isiala si asụ Ngwa ka ndị Ukwá Ngwa si asụ.

2.4 Mbaise Igbo na Nanka Igbo

N'ime otutu olu a na-asụ na Steeti Imo, Mbaise so n'otu n'ime ha. Mbaise nwere okpuru ochichi atọ: Abọ, Ahjazu na Ezinihite. Olu ndị Mbaise dabara n'otu olu ndị ọwụwa anyanwụ etiti (Nwaozuzu, 2017). Obodo gbara Mbaise gburugburu gunyere Ngo Okpala, EhimeMbaise, Obowu, Isiala Ngwa na Ikeduru.

Olu ndị Nanka bụ ndị Nanka na-asụ ya. Nanka bụ obodo dị n'okpuru ochichi Orumba Nootu nke dị na Steeti Anambara. Nanka nwere ime obodo asaa mejuputara ya ndị gunyere: Agbiligba, Ifite, Enugwu Nanka, Umudala, Amako, Ubaha na Etti. Obodo ndị gbara Nanka gburugburu bụ Agulu, Ekwulobia, Umuna na Igboukwu. Dika Ugochukwu (2018) siri kọwa, o nweghi onye mara kpom kwem mgbe obodo Nanka malitere na etu o si malite n'ihi na e nwechara ndị iche dị n'akuko okenye ọ gbara ajuju onu koro. Nwaozuzu (2017) kọwara na Nanka so n'otu olu ndị ọwụwa anyanwụ naija.

2.5 Nchocha E Merela Banyere Isi Okwu

Ugochukwu (2018) tulekoritara olu ndị Nanka na Igbo Izugbe. Ebumnobi nchocha a bụ ime ka a mata olu ndị Nanka ma mekwaa ka asụsụ Igbo na-agbanye mgborogwu di ka asụsụ ndi ozo. Nchocha gbasoro usoro nchocha kesovee. E sitere n'igba ajuju onu na akwukwo ajuju nchoputa nweta ngwa oru e ji mee nchocha. E ji usoro nkowaputa were tuchaa data. Nchoputa gosiri na onu ogo uda ume di n'olu ndi Nanka na nke Igbo Izugbe bu otu, ebe e nwere ndi iche bu etu uda ume si abanye na mwube mkpuru okwu Nanka na Igbo Izugbe. A choputara na uda /r/ na /s/ di n'Igbo Izugbe mana o dighi na Nanka. A na-eji uda /l/ anochite anya /r/ were uda /h/ anochite anya /s/. O gbara ndi Nanka ume ka ha were olu ndi ha kporo ihe ka ya bu olu ndi ghara inwu. Ebe Ugochukwu tulekoritara olu ndi Nanka na Igbo Izugbe, nchocha a na-eme ugbo a natulekorita olu ndi Mbaise na Nanka.

Ewa, Dimgba na Eze (2018) lebara anya na mmetuta olu ndi Awgu na-emetuta omumu Igbo Izugbe n'ogo junio sekondiri di n'okpuru ochichi ime obodo Awgu na steeti Enugwu. Nchocha ji njumaza wee nata umu akwukwo di otu nari na iri ise n'onu ogo na ndi nkuzi asusu Igbo di iri n'onu ogo osisa. Ndi nchocha ji miin na standad divieshon wee tuchaa data. Site n'osisa di iche iche ndi nza ajuju nyere, a choputara na olu ndi na-emetuta umu akwukwo di ka ha na-amu Igbo Izugbe. Mmetuta a, mgbe ufodu, nesi n'aka ndi nkuzi ndi na-agwakota olu ndi ha na Igbo Izugbe ma ha na-akuzi ihe. Nke a na-eme ka ide Igbo izugbe na-ahia umu akwukwo ahụ tinyekwara na akara udao lu na-ahia ha ahụ itinye. Ozokwa, umu akwukwo na-enwe ihe mgbagwoju anya mgbe ha na-agu agumagu e dere n'Igbo Izugbe. O bu nsogbu ndi a mere na otutu umu akwukwo

junio sekondiri n'okpuru ochichi Awgu na Steeti Enugu anaghi eme nke oma n'odide Igbo Izugbe n'oge ule. Ozo kwa, ndi nne na nna ga-atunyekwa oke nke ha n'igbo nsogbu ndi a site n'izuru umu ha akwukwo ogugu Igbo di iche iche iji kwalite mmasi na mmuo inu oku n'obi nke umu aka ha nye omumu na odide asusu Igbo Izugbe ka nkuzi na omumu asusu Igbo nwee ike na-aga nke oma n'uloakwukwo ndi a niile. N'agbanyeghi na nchocha Ewa, Dimgba na Eze (2018) na nchocha a na-eme ugbo a metutara olu ndi Igbo mana ha di iche n'ih na Ewa, Dimgba na Eze nyochara mmetuta olu ndi Awgu na-enwe n'omumu Igbo Izugbe, nke a na-eme ugbo a na-atulekorita olu ndi Mbaise na Nanka.

2.6 Atutu Nchocha

Di ka Agbedo (2015) si kowaa, e nwere atutu ato gbadoro ukwu na ndi iche asusu: atutu ngu onu nke Labov tuputara, atutu mgbanwe nke David Decamp na Charles Bailey tuputara na atutu njirimara nke LePage na Tabouret-Keller (1985) tuputara. Atutu njirimara na-akowa na a na-enwe ndi iche n'asusu di ka onodu si di. Atutu a na-akowa na e ji etu mmadu si asu asusu amata ebe onye ahụ si. Agbedo (2015) kowara na o bu di ka mmadu na-aga n'obodo di iche iche ka e si enweta mgbanwe n'asusu. Ndi okaa olu ndi kwekoritara na a na-enwe ndi iche n'asusu site n'alumdi na nwunye di n'etiti na-asu asusu di iche iche, azumahia di n'obodo na obodo, mbjarachwa na onodu di iche iche na-eme ka otutu mmadu biakota (Wardhaugh, 2010).

LePage na Tabouret-Keller (1985) n'atutu njirimara kowara na ndi iche na-adi n'etu obodo di iche iche si asu asusu mana o kowakwara na o bughu obodo na-ebute ndi iche a kama o bu ufodu ndi mmadu no n'obodo na-ebute ndi iche ndi a mgbe ha na ndi ozo mekoritara. Ya bu, isi sekpu nti n'atutu njirimara bu na e ji etu mmadu si asu asusu ama ebe onye si. Ndi iche na-adi n'asusu na-aputa ihe n'ogo mkpuru uda, mkpuru okwu, utu asusu na nghota.

Atutu njirimara ka a ga-agbado ukwu na ya wee tuchaa njatule. A ga-agbadokwa ukwu n'ufodu echiche ndi okaa olu ndi gbasara ndi iche n'asusu. Site n'itule ndi iche di n'olu ndi Mbaise na Nanka n'ogo mkpuru uda asusu na mkpuru okwu. O bu site n'etu a ndi Mbaise na Nanka si asu asusu ka a ga-esi mata onye bu onye Mbaise ma o bu onye Nanka.

3.0 Ntucha Njiatule

Anyi ga-antcha njiatule niile e wekotara maka nchocha a iji choputa ndi iche di n'etiti olu ndi Mbaise na Nanka Igbo.

3.1 Ndjiche n'Olu Ndi Mbaise na Nanka

N'ebe a, a ga-egosiputa ndi iche di n'olu ndi Mbaise na Nanka n'ogo mkpuru uda asusu na n'ogo mkpuru okwu.

Okwasa 1

3.1.1 Ndịiche dị n'olu ndị Mbaise na Nanka n'ogo mkpuru ụda asụsụ

SN	Mbaise	Ndeputa	Nanka	Ndeputa	Igbo Izugbe
1a.	Ahĩa	/áh'íá/	afhĩa	/áφ'íá/	áh'íá
b.	Ofe	/ófé/	Ofhe	/óφé/	ófé
ch.	Ahwa	/áh ^w à/	Afha	/áφà/	áhà
2a.	Akị	/ákí/	akụ	/ákó/	ák'í
b.	dị	/dì/	dụ	/dò/	d'ì
3a.	Okorobĩa	/òkórób'íà/	ikolobĩa	/ìkólób'íà/	òkórób'íà
b.	Udele	/ùdèlè/	Udene	/ùdènè/	ùdèlè
ch.	Evule	/èvùlè/	Ebini	/èbìnì/	èbùlè
4a.	Aghughò	/áxùxò/	ahughò	/áhùhò/	ághùghò
b.	kwughee	/k ^w ùrèé/	Kwuhee	/k ^w ùhéé/	kwùghée
ch.	gagharia	/gàràr'á/	jehalia	/jèhál'á/	gágháriá
d.	Mahị	/máhī/	mahụ	/máhō/	mághī
5a.	Ezi	/ézi/	Ezhi	/ézi/	ézi
b.	Eziokwu	/éziók ^w ū/	eziokwu	/éziók ^w ū/	éziók ^w ū
ch.	Zie	/z'è/	Zhie	/z'è/	zié
6a.	uvuru	/òvòrò/	uvulu	/òvólò/	ùbùrù
b.	Vuru	/vùrú/	Vulu	/vùlú/	bùrú

N'omuma atụ a dị n'elu, a ga-ahụta na e nwere ndị iche dị n'etiti olu ndị Mbaise na Nanka n'ogo mkpuru okwu. N'ebe a, a hụta na ebe Mbaise na-ewebata /h/ maọbụ /f/, Nanka na-ewebata /φ/. N'aka nke ọzọ, ebe Mbaise na-eji /r/ arụ ọrụ, Nanka na-eji /o/. N'aka nke ọzọ, ọ bụ na Mbaise nwee mkpuru ụda asụsụ /x/, /z/ na /r/ na mkpuru okwu, ihe na-aputakarị ihe n'olu ndị Nanka bụ /h/, /z/ na /l/ n'otu n'otu. Site n'uzọ a ndị Mbaise na Nanka si akpọtuta okwu, e ji ya mara ha. Mgbe mmadụ nuru ka mmadụ kpọtutara /ah^wa/ dị ka /aha/, e nwere ike isi na ya mata na onye na-ekwu okwu bụ onye Mbaise. Ọ bụ nke a kpatara LePage na Tabouret-Keller (1985) ji kọwaa na e si n'etu mmadụ si asụ asụsụ amata onye ọ b. Onodu a hụrụ n'omumaatụ dị n'elu dabara n'echiche ndị ọka ndimiche asụsụ ma ọ bụ olu ndị dị ka Chambers na Trudgill (2004) ndị kọwara na mgbe ọbụla obodo anoghi nso, a na-enwekarị ndị iche n'etu ha si akpọtuta okwu. Ya bụ na ndị iche putara ihe n'etiti mkpuru ụda asụsụ Mbaise na Nanka bụ maka na obodo abuo ndị a anoghi nso. Mbaise dị na Steeti Imo ebe Nanka dị na steeti Anambra. **Kudzmaitena Juffermans (2020) kọwara na ndị iche na-aputa ihe na mkpuru ụda asụsụ na-egosi na mkpuru ụda asụsụ a na-enyocha sitere n'obodo dị iche iche. A bịa n'udaolu mkpuru okwu ndị a nwere, a ga-ahụta na o nweghi ndị iche dị na ha.**

3.1.2 Ndịiche dị n'olu ndị Mbaise na Nanka n'ogo mkpuru okwu

	Mbaise	Nanka	Igbo Izugbe
7a.	Ngáá	kóónē	èbéē
b.	Òléē	ndínéē	òlèē
ch.	Mgbárálá	àná	àlà
d.	ghúó	shié	sié

e.	Òólò	éénè	m̀bà
f.	Éghèlè ònù	gbá ódì	gbàchí ñkìtì
g.	Ñgá	ká	ébé
gb.	M̀kpálávù	ávù	ábù
gh.	òkù éjù	ńjìnè	éjùlà
gw.	Ìyéé	ééyī	éé
i.	Kà	sù	sí
ì.	Òkwútè	m̀kpúmè	ńkúmè
j.	Jápù	m̀gbádúgā	ákpù
k.	Fúfù	yífù	yípù
kp.	Ìhè kè	ńkénè	ńké à

Ọmuma atụ 7a-7kp na-egosi ndị iche a hụgara n'etiti olu ndị Mbaise na Nanka Igbo n'ogo mkpuru okwu. N'ebe a, a chọputara na ndị iche dī n'etiti mkpuru okwu Mbaise na Nanka buru ibu. Nke a na-akwadokwa echiche ndị ọka olu ndị na obodo anọteghị onwe ha na-enwe ndị iche na mkpuru okwu. Site n'igbado ukwu n'atutu LePage na Tabouret-Keller (1985), a ga-ahuta na onye ọ bula kpọputara ọmuma atụ ndị nọ n'elu ka a ga-eji mara ebe onye si. Ọ buru na onye kwuo 'mkpalavu', a ga-eji ya mara na onye ahụ si Mbaise. Ọ burukwanu na onye ahụ kwuo 'nkene', e nwere ike isi na ya mata na onye kwuru ya bu okwu bu onye Nanka. Nchọputa a dabara n'echiche Enete (2008) na ndị iche n'olu ndị anaghị aputa ihe naanị n'ogo mkpuru ụda asusu kama ọ na-aputa ihe ma n'ogo mkpuru okwu ma n'ogo nghota. Site n'omuma atụ a dī n'elu, e nwere ike ikwu na onye Nanka ya na onye Mbaise emekobeghi ihe maobu onye anutubeghi ebe ndi Mbaise na-asu olu ndi ha agaghi aghota mputara ufodu mkpuru okwu ndi e nyere n'elu ebe a. Etu ahụ kwa ka ọ dī onye Mbaise ya na onye Nanka emekotabeghi ihe.

4.0 Nchikọta

Na nchọcha a, e lebala anya na ndị iche dī n'etiti olu ndị Mbaise na Nanka Igbo n'ogo mkpuru ụda asusu na mkpuru okwu. N'ebe a, a chọputara na olu ndi Mbaise na Nanka anaghị eji otu ụdi mkpuru ụda asusu na mkpuru okwu. A chọputakwara na olu ndi Mbaise na Nanka na-eji mkpuru okwu dī iche iche aruturu otu ihe nke a na-eme ka onye Mbaise ya na onye Nanka emekotabeghi ihe nwee ihe nhia ahụ n'ighota ihe onye Nanka na-ekwu maka ya. Etu a kwa ka ọ dī onye Nanka ya na onye Mbaise emekotabeghi ihe. Nchọputa kwadoro echiche ndi ọkaa olu ndi na obodo abuo notere aka na-enwe ndi iche na mkpuru ụda asusu na mkpuru okwu ha. Site n'atutu njirimara nke LePage na Tabouret-Keller, a hutarara na e ji etu ndi mmadu si asu asusu amata ebe ha si.

Nchọcha a elebaghi anya kpom kwem n'imata mkpuru ụda asusu ole dī na Nanka ndi na-adighi na Mbaise. O lebakwaghi anya na myiri dī na etiti mkpuru ụda asusu Mbaise na Nanka. Nke a bu ebe ndi nchọcha nwere ike ilebanye anya n'odinijihu.

Edensibia

Agbedo, C. U. (2015). *General Linguistics: Historical And Contemporary Perspectives*. Nsukka: KUMCEE-Ntaeshe Ltd.

- Agugu, M. O. (2006). *Ndi Igbo Na Akukọala Ha*. Nsukka: Eva-Unioue Printing and Publishing Enterprises.
- Bernard, C. (2006). *Language*. Washington: Microsoft Corporation.
- Campbell, L. (1998). *Historical Linguistics: An Introduction*. Cambridge: MIT Press.
- Chambers, J. K. & Trudgill, P. (2004). *Dialectology* (mbgh nke abuo). Cambridge: Cambridge University Press.
- Emenanjo, E. N. (1978). *Elements Of Modern Igbo Grammar*. Ibadan: Oxford University Press.
- Enete, A. N. (2008). Linguistic Variation And Change In Edem (A Ouantitative Approach). Nchocha M.A., Ngalaba Lingwistiks, Igbo na Asusu Najjiria ndi ozo, Mahadum Najjiria, Nsuka.
- Ewa, N. S., Dimgba, F I. & Eze, A. C. (2018). Mmetuta Olundi Awgu N'omumu Igbo Izugbe N'ogo Junio Sekondiri N'okpuru ochichi Ime Obodo Awgu Na Steeti Enugu. Arumaru BA.Ed, Ngalaba Mmuta Nka, Mahadum Najjiria, Nsuka.
- Eze, C. N., Aboh, S. C. & Aruah, V. O. (2017). Uru Asusu Amalala Bara Na Mwulite, Nchekwa Na Mbufe Sayensi Na Nkanazu: Dika O Si Metuta Najjiria. *The Creative Artist: A Journal of Theatre and Media Studies*, 13(2), 158-169.
- Green, M. M. & Igwe, G. E. (1963). *A Descriptive Grammar of Igbo*. London: Oxford University Press.
- Kudzmaite, G. & Juffermans, K. (2020). Politically Open-Sociolinguistically Semipermeable: A Linguistic Landscape View Into The Lithuanian-Polish Borderland. Na D. Malinowski & S. Tuf (odz.), *Reterritorializing Linguistic Landscapes: Questioning Boundaries And Opening Spaces* (ihu 262-283). London: Bloomsbury Publishing Plc.
- Labov, W. (1966). *The Social Stratification of English in New York city*. Washington D.C.: Centre for Applied Linguistics.
- Labov, W., Cohen, P., Robins, C. & Lewis, J. (2001). *Principles Of Linguistic Change. Vol. II: Social Factors*. Oxford: Basil Blackwell Publishers.
- LePage, R. B. & Tabouret-Keller, A. (1985). *Acts of Identity: Creole-Based Approaches To Language And Ethnicity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nwadike, I. U. (2002). *Igbo Language In Education: An Historical Study*. Obosi: Pacific Publishers Ltd.
- Nwadike, I. U. (2008). Igbo Studies: From The Plantations of West Indies To The Forestlands of West Africa, 1766-2008. Inaugural lecture of the University of Nigeria, Nsukka.
- Nwaozuzu, G. I. (2017). *Dialects of Igbo Language*. Nsukka: University of Nigeria Press Limited.
- Obuasi, I. & Chukwu, H. (2010). Language; Definition, Meaning And Functions: Learning And Teaching English In The Context Of Second Language. Na J. C. Ogbodo, E. J. Otagburuagu, C. U. Ogbuehi na L. C. Ogenyi (Odz.), *New Horizons In Communication Skills: A Use of English Course Text* (pp. 1-17). Nsukka: Afro-Orbis Publishing.
- Ofofomata, C. E. (2004). *Ndezu utoasusu Igbo*. Enugu: Format Publishers.
- Shareah, M. A., Mudsh, D. M. & Al-Takhayinh, A. M. (2015). An Overview On Dialectal Variation. *International Journal of Scientific And Research Publications*, 5(6), 1-5.

- Ukaegbu, N., Aboh, S. C. & Mbah, E. E. (2017). Nnyocha Ndịmiche Mkpuru ụdaasụsụ Igbo Na Berom. *Journal of Igbo Studies*, 12(1), 56-71.
- Umeođinka, A. U., Ugochukwu, C. N., Ogwudile, C. E. C. & Ilechukwu, D. I. (2019). *Kpọkọpị uto Asụsụ Igbo Na Ntughari Maka Ndị Sekondiri Na Mahadum*. Awka: Divine Printing and Publishing Co.
- Williamson, K and R. Blench. (2000). Niger-Congo. In H. Heine & D. Nurse (Eds.) *African Languages: An Introduction*(pp. 11-40). Cambridge: Cambridge University Press.
- Wolfram, W. & Fasold, R. W. (1974). *The Study of Social Dialects In American English*. Englewood Cliffs: Prentice Hall Inc.